

issues in the jubilee publications on the history of the Kyiv University; debatable and under-researched aspects of the problem are outlined.

Key words: *St. Volodymyr University of Kyiv, Kyiv history and law school, jubilee editions, history of law, historiography.*

УДК 8.161.2' "14/15"

Щелкунова О.С., аспірант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОЇ РЕНЕСАНСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті досліджується європеїзм української літератури доби Ренесансу (кін. XV–XVI ст.), її інтегрованість у культурно-літературний дискурс тогочасної Європи. На прикладах творчості Станіслава Оріховського, Себастьяна Кленовича, Павла Русина проаналізовано безпосередні та опосередковані впливи національної та європейської традицій на тогочасну українську літературу. Визначено спільні з європейськими рисами українські ренесансні характеристики літератури та її національну специфіку. Наголошено на особливостях опосередкованих і безпосередніх культурно-літературних контактів Русі-України з Європою.

Ключові слова: *Ренесанс, європеїзм, європейський контекст, національні літератури, Станіслав Оріховський, Себастьян Кленович, Павло Русин.*

Доба Відродження (Ренесансу) (кін. XV–XVI ст.) – складний і суперечливий час в історії української літератури, адже період пробудження культури і літератури припав на добу відсутності власної держави. Це супроводжувалося складною політичною ситуацією, територіальною роздробленістю та особливостями історичного розвитку. Відсутність політичної незалежності України, входження її земель до складу різних країн визначало суттєві зміни української культурно-літературної парадигми. Все це детермінувало різні наукові тлумачення доби українського літературного Ренесансу. Проте саме цей період був часом інтенсивних зв'язків української літератури з іншими культурними просторами. Це були часи активного формування європеїзму української літератури, який розуміємо як творення спільних норм і цінностей, які виходять за межі національно-етнічної та державної ідентичності. В. Литвинов правомірно наголошує, що в цей час “починається якісно новий етап розвитку духовної культури на Україні. Він визначається становленням нової ментальності, нових національних і культурних традицій, що виникають на ґрунті формування східнослов'янських версій реформаційної ідеології та ренесансно-гуманістичного світогляду. Ці два напрями розвитку тогочасної вітчизняної думки викристалізуються у складному процесі еволюції традиційних форм духовності, створених давньоруською книжністю, та їх синтезу із зовні запозиченими формами мислення, що трансформуються під дією “семантичного поля” української культури» [5, с. 21].

Мета нашої статті – дослідити особливості європеїзму української літератури доби Відродження та її європейські контакти. Актуальність роботи полягає у необхідності

сучасного наукового осмислення специфіки взаємодії української літератури з іншими європейськими художніми системами у добу національного Ренесансу. Новизна статті визначається спробою системного висвітлення особливостей європеїзму української літератури, виокремлення у ній європейських та національних характеристик. Окремі аспекти досліджуваної теми висвітлено у працях П.Білоуса, В.Литвинова, О.Сліпушко, Р.Радишевського, В.Шевчука, В.Яременка та ін. Проте до цього часу не існує єдиної системної праці, присвяченої інтерпретації європеїзму української літератури доби Ренесансу з історико-літературних позицій.

На думку дослідників М.Шаповалової, Г.Рубанова, Л.Моторного, вся Західна і Центральна Європа, включаючи і Польщу, розвивалась у тісних культурно-літературних взаємозв'язках [6]. Щодо України, то особливо активними були її контакти з Річчю Посполитою, до складу якої, починаючи з XV ст., входила частина території західноукраїнських земель. Це зумовлювало системний і послідовний процес обміну традиціями, засвоєння Україною польських та інших західноєвропейських тенденцій через Польщу. Зберігаючи в основі середньовічні киеворуські традиції, українське письменство інтегрувало в них нові західні тенденції, формуючи таким чином нову національну ренесансну літературу. Загалом ренесансна модель у національному варіанті в українській літературі визначилася шляхом синтезу європейської та української традицій. Варто наголосити, що українські письменники активно засвоювали латинь як мову міжнародного спілкування, пишучи водночас українською, польською, церковнослов'янською мовами.

Європейський контекст української ренесансної літератури насамперед розглядаємо через художньо-духовні контакти українських письменників із європейськими, зокрема польськими, італійськими, німецькими, чеськими та ін. Зв'язки українських ренесансних гуманістів кін. XV–XVI ст. із західноєвропейськими були як безпосередніми, так і опосередкованими. Опосередковані зв'язки ґрунтувалися на читанні та інтерпретаціях українськими письменниками творів європейських мислителів і митців. Головними центрами наукового й культурного життя у цей час були Київ, Львів, Острог, Перемишль, Замостя [1]. Острозька академія та міські братські школи були тими навчальними осередками, де студенти мали можливість ознайомитися з творчими здобутками європейських гуманістів. Поряд із Острогом в Києвом суттєву освітню роль відігравало місто Перемишль, вихідцем із якого був учень багатьох вузів Європи – Станіслав Оріховський. Потужний український науково-освітній осередок діяв також у Кракові. До нього належав викладач Юрій Дрогобич, який із часом став ректором Болонського університету в Італії. Результатом діяльності цього осередку стало, очевидно, видання 1491 року в Кракові у друкарні Швайпольта Фіоля кількох українськомовних книг [1]. Усі ці факти свідчать про опосередковані зв'язки українських письменників-гуманістів із ренесансним простором Західної Європи.

Знаковим було те, що багато вихідців із України після навчання в Європі продовжували свою діяльність на теренах західноєвропейських країн. Насамперед видатну роль у розвитку української, польської, італійської літератури відіграли Станіслав Оріховський, Юрій Дрогобич і Павло Русин. Освітні гуманісти українського походження, їдучи з України в Європу, не тільки засвоювали й по-своєму інтерпретували

передові ренесансні ідеї, а й ставали їх промоторами і творцями. Відтак, їхні постаті визначаються як інтегральна складова так званої загальноєвропейської “республіки вчених”.

Загальноєвропейською ренесансною рисою, котра активно інтегрувалася і в українську тогочасну літературу, стала ідея антропоцентризму. Тепер у центрі світоглядної системи доби постала людська особистість, з визнанням її неабияких творчих здібностей, розуму, почуттів, емоцій, прагненням до земного щастя і насолоди тощо. Характерна риса Відродження – гуманізм, який поступово набуває натуралістичного характеру. Земне життя як об’єкт художнього зображення стало визначальною і характерною рисою епохи Відродження. Провідні культурно-літературні мотиви – боротьба людини за щастя і любов, утвердження необхідності особистої самореалізації людини. Поряд із рисами загальноєвропейськими, які підтверджують типологічну цілісність європейської літератури доби Відродження загалом і української зокрема, спільність загальних ренесансних принципів, ідейну єдність історичних періодів, українська література мала свої особливості, позначені яскраво вираженою національною своєрідністю.

Українські письменники і мислителі доби Ренесансу – Станіслав Оріховський, Павло Русин, Юрій Дрогобич, Себастьян Кльонович – належать українській, польській, італійській літературам. Вихідці з України стали знаковими постатями тогочасного європейського Відродження, своєю творчістю реагуючи на тогочасні культурно-літературні тенденції та зміни. Гостро відповідаючи на зменшення вагомості суспільно-політичної ролі України, письменники стали зображувати українське життя в усьому його розмаїтті, наголошуючи на самодостатності й оригінальності. Так, українсько-польський поет Себастьян Кльонович у поемі “Роксоланія” подав неповторний художній образ Русі-України, детально описавши її традиції й культуру:

Про ліси та звичаїв русів,

Про ведмедів, отих вихованців лісу,

Про міста, та вежі, й людські хатини [4, с. 237].

Провідними темами українських митців європейського рівня стала боротьба людини за щастя – як національно-етнічне, так і особисте. Яскравим свідченням цього є історико-мемуарна проза українсько-польського митця і мислителя Станіслава Оріховського. Так, у “Промові у справі закону про целібат, виголошеній на соборі Станіславим Оріховським Русином” автор категорично засуджує ідею целібату в католицькій церкві, вважаючи її такою, що суперечить інтересам і природнім потребам людини. Він пише: “Заявляю: закон Сиріція не тільки не корисний для церкви, а й загалом згубний, суперечить самому Богу, не відповідає прийнятним законам і природі й, нарешті, позбавлений усякої людяності й чесності. Чесне та спокійне людське життя забезпечується двома чинниками, а саме: соромливістю та справедливістю. Якщо їх усунути, то не може існувати жоден союз і не може встояти жодна установа” [5, с. 114]. Відтак в українській ренесансній літературі спостерігався глибокий інтерес до особистості, духовний протест протє будь-яких обмежень її прав, уславлення краси людини, її зв’язок із повнокровним життям.

Українські ренесансні письменники орієнтувалися на висвітлення внутрішнього світу особистості, особливості людської природи, її емоцій і почуттів. Прагнучи відгукнутися на виклики людського буття, вони водночас зверталися до національної історії і легендарного минулого. Саме вони склали основу для тягlosti літературних традицій, продовження середньовічних надбань у добу Ренесансу, наповнення їх новим змістом. Особливо показовим було апелювання до національної історії, віддзеркалення в її контексті актуальних проблем того часу. Станіслав Оріховський, зокрема, питання національної самодостатності та особистої свободи бачить центральними категоріями своєї творчості. А Себастьян Кленович, уславлюючи рідну землю – Русь-Україну – наголошує на її самотності та вагомій ролі в тогочасному європейському просторі.

Усвідомлення складного політичного становища українського народу і намагання його покращити шляхом здобуття для українців нових прав і свобод сприяло значному піднесенню національної самосвідомості у творчості письменників-гуманістів. Одним із засобів цього було систематичне акцентування уваги на власному русько-українському походженні. Так, у своїх текстах С. Оріховський неодноразово підкреслює власне походження. Наприклад, у “Листі Петрові Гамрату” зустрічаємо частотні наголошення: “Станіслав-Оріховський Рутенець зичить міцного здоров’я”, “Та я людина рутенського роду...”, “Бо як мені говорити про рутенців, що їхні релігійні обряди, релігійні принципи, а також увесь стан церкви я зобов’язаний знати, тому що це в мене успадковане від батьків” тощо. Підтверджує Оріховський таку свою національну орієнтованість і у біографічному “Листі Петрові Гамрату від 1544 р.” [2]. Порушуючи питання освіти та релігії, Станіслав Оріховський одночасно подає загально-теоретичну інформацію про Русь, яка свідчить не тільки про глибокі енциклопедичні знання української історії, а і щире зацікавлення власним походженням. Визнаючи свою національну приналежність, письменник не уникає можливості представити й етнічний портрет українців: “[...] рутенський народ від народження найлагідніший, дотримується не лише батьківських звичаїв та освіти, але ревно дбає також про духовну культуру і побожність” [2]. Наголошення виключно на позитивних характеристиках українців підтверджує щире захоплення і відданість їм Станіслава Оріховського, його прагнення дорівняти своїх співвітчизників до інших європейських націй, насамперед польської.

Визначаючи себе як національно свідому особистість, шукаючи шляхи допомоги рідному краю та народові, С. Оріховський водночас не тільки не принижує гідності інших національностей, а й усіляко сприяє їх підтримці, виступаючи “на захист посполитих, радивши організувати службу так, щоб бідаки спочили від податків” [2]. Для нього важлива можливість повноцінного існування людини незалежно від місця її народження та соціального статусу. Загалом це була європейська ренесансна властивість.

У контексті розуміння антропоцентризму як однієї з домінуючих характеристик епохи Відродження визначається специфіка вираження у творах С. Оріховського його ставлення до релігії. Зосереджуючи основну увагу на подіях, пов’язаних із людиною, активно співпереживаючи хиткому положенню українського народу, спричиненому

постійними набігами турків з одного боку, і польським тиском з іншого, автор не заперечує існування Бога. Натомість просить у нього допомоги своєму рідному народові – українському. Бог, в його баченні, є вищою сутністю, заповідями якого керується письменник: “Житиму так, як мені Бог і природа велять” [2].

У творчості Павла Русина характерним і промовистим є гармонійне поєднання, синтез біблійних і земних мотивів. Загалом подібна тенденція простежується у культурі епохи європейського Ренесансу. Яскраво виражені антропоцентричні тенденції характерні для творів Еразма Роттердамського, С. Бранта, Г. Сакса, Піко делла Мірандоли, А. Поліціано, М. Фічіно, Л. Бруні, П. Браччоліні, Л. Валли, для публіцистики М. Лютера, Т. Мюнцера. Крім того, антропоцентризм поєднується з релігійними ідеями образотворчого мистецтва, новим баченням образів Ісуса Христа, Матері Божої, святих. Водночас морально-дидактичні тенденції Святого Письма активно взаємодіють із тогочасними ренесансними культурно-освітніми традиціями.

У поезіях Павла Русина домінують мотиви особистого ставлення автора, котрий є виразником поглядів суспільства, до певних предметів, явищ, обставин і емотивна оцінка подій. Ця риса є унікальною, не притаманною ні попередній, ні наступній епохам. Відсутність практицизму, прагматичності та поміркованості сприяє утвердженню саме гуманістичних ідеалів. У його віршах відсутнє традиційне захоплення людиною як природною істотою, возвеличення її фізичних і моральних можливостей. Ми радше бачимо спрямування визнання земних цінностей, корисності світського знання. Оскільки загальноновизначним є погляд на людину зі знаннями як на освічену, можемо говорити про освітні ідеї як про уславлення знань.

Визнання важливості освіти простежується і у поезії Павла Русина “Промовляє книга, яку добуто зі сховища і якій повернено давній полиск”. Для нас у цьому випадку важлива не стільки сама розповідь поверненої зі “сліпої в’язниці” книги, скільки значення, яким наділяє автор книгу. Павло Русин вивіщує її над предметністю і надає, подібно людині, слово. Ми бачимо надзвичайну вагомість книги. Вона для нього – джерело знань, мудрості, образ святої правди, що дорожчий за будь-які коштовності. Крім того, книга розглядається у поезії не як окремий предмет, а як збірне поняття. Отже, вивіщуючи всі книги, він таким чином підносить і книжні знання. Така позиція зумовлена вивченнями характерного для епохи Ренесансу гуманізму. У поезії “До книжечки” Павло Русин також підтверджує надзвичайну шану книзі як джерела знань. Своє ставлення виявляє з перших рядків:

Йди вже книжечка, йди, моя солодка,
Йди, від золота ясніша,
Від коштовностей мені дорожча [3].

Використання епітетів налаштовує читача на відповідне сприйняття. Проходячи книгу не соромитись, автор тим самим популяризує знання, прагне поширити їх у маси. Заохочуючи не боятися, тим самим закликає народ читати:

Будь спокійною; весь твій страх даремний:
Щит хоронить тебе, і коні, і стріли.

Ти під захистом дужої правиці
Мужа нашого патрона [3].

До нього і має іти книжечка. Патрон її читатиме:

[...] візьме до рук тебе привітно
І гортатиме знов і знов, а врешті,
Він впов'є тебе з руж п'янким віночком
Ще й цілунками, радісний, осипле [...] [3].

Це свідчить про те, що читачі тієї доби вже були освіченими, прагнули дізнаватися нове. Відповідно, зберігаючи єдність з іншими культурами, шанували пам'ять світової цивілізації й водночас підкреслювали власну самобутність.

Загалом поетичні тексти Павла Русина прославляють письменство, книги, слово, правду. Змістовність і насиченість його поезій репрезентують загальні тенденції у розвитку тогочасної освіти. Він тлумачить знання як такі, що сприяють просвітництву і вдосконаленню особистості. Про необхідність отримання освіти Павло Русин говорить не прямо, а через показ шанобливого ставлення до книжки. Він дає читачеві можливість зрозуміти надзвичайну вагомість знань, зобразивши важливість поезій. Читач має сприймати книгу як носія знань, що формує освітні засади. Пропагування знань здійснюється також посередництвом уславлення слова і закодованої в ньому інформації.

Ідейно-тематичний спектр поезій Павла Русина свідчить про те, наскільки суттєвим було значення освіти у тогочасному суспільстві як одне з проявів гуманістичних тенденцій. Павло Русин не просто представляв основні переконання доби Відродження, а і виокремлював серед них пріоритетні риси, однією з яких були знання. Він, зображуючи поцінування книжок, показав яскраво виражене авторське бачення їх значимості.

Отже, література українського Відродження відіграла суттєву роль у процесі націогенезу українців. Це був період духовного і літературного пробудження після монголо-татарського поневолення. Література українських гуманістів засвідчила народження національної ідеї та визначення особистості саме як представника українського народу, не зважаючи на те, в якій країні письменник проживав. Підкреслення українського походження стає для нього справою життя й честі. Загалом українська ренесансна література була європейською за своїм спрямуванням та ідейно-тематичним спектром. Водночас вона утверджувала суто національні ідеї як спосіб репрезентації українського народу у тогочасному європейському просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лекції з історії світової та вітчизняної культури* / За ред. А. Яртіса та В. Мельника. Електронний ресурс. Режим доступу: file:///C:/Users/olga.shchelkunova/Downloads/Liektisiyi%20z%20istoriyi%20svitovoyi%20ta%20v%20-%20lartis'%20A,%20Miel'nik%20V_1337.pdf 2. *Ореховський С.* Напучення королеві польському Сигізмунду Августові. Електронний ресурс. Режим доступу: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_08.htm 3. *Русин П.* Електронний Ресурс. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/human/hum03.htm> 4. *Слово многоцінне* / Упор. В. Яременко,

В. Шевчук. – Т. 1 – К.: Аконті, 2006. – 799 с. 5. *Українські гуманісти епохи Відродження*. Антологія. – Частина 1. – К.: Наукова думка, Основи, 1995. – 430 с. 6. *Шаповалова М.* Історія зарубіжної літератури / М. Шаповалова, Г. Рубанова, В. Моторний. – Л.: Світ, 1993. – 624 с.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2018 р.

*Shchelkunova O. S., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv*

THE EUROPEAN CONTEXT OF THE UKRAINIAN RENAISSANCE LITERATURE

In this article the Europeanism of the Ukrainian literature of the Renaissance (the end of the XV and XVI centuries), its integration into the cultural and literary discourse of the Europe are investigated. The direct and indirect influences of the national and European traditions on the contemporary Ukrainian literature have been analyzed on the examples of the works of Stanislav Orikhovsky, Sebastian Klenovich, Pavlo Rusin. The Ukrainian Renaissance characteristics of literature and its national peculiarities, as well as the European ones are determined. The features of the mediated and direct cultural-literary contacts of Ukraine and Europe are emphasized.

Keywords: *Renaissance, Europeanism, European context, national literature, Stanislav Orikhovsky, Sebastian Klenovich, Pavlo Rusin.*